

סיפורי בתים

בסיפורו "מאויב לאוהב"

משלב ש"י עגנון את

קורותיו. שלוש פעמים איבד

עגנון את ביתו. לראשונה

הייתה זו האש, לאחריה

הרעש ולבסוף החרב

ביתו של עגנון בתלפיות, פרעות אב תרפ"ט

עופר רגב

ש

"י עגנון שזר פרקים אוטוביוגרפיים ברבות מיצירותיו, בכלל זה בסיפור "מאויב לאוהב", המצוי בכרך "אלו ואלו".

סיפור קצר זה מתאר בגוף ראשון את קורותיו של אדם המנסה לבנות לעצמו בית במקום הנקרא תלפיות. בכל פעם הורס הרוח את הבית והמספר בונה בית גדול וחזק יותר מקודמו עד כי לבסוף הוא זוכה לבנות בית קבע. הרוח אינו מצליח להחריב את הבית האחרון והופך מאויב לאוהב.

"עד שלא נבנתה תלפיות היה מלך הרוחות מושל שם וכל שריו ועבדיו רוחות עזים וקשים יושבים שם בהר ובעמק בגבעה ובגיא ועושים כל מה שלבם חפץ כאילו להם לבדם ניתנה ארץ... תלפיות היא שכונת גנים שנבנתה על רכס ג'אבל מוכאבר. הרכס נמצא מזרע לירושלים לצד הדרך ההולכת לבית לחם. ההר מתנשא לגובה 810 מטרים מעל לפני הים ונשקפת ממנו תצפית מרהיבה לארבע רוחות השמים. הרוחות בג'אבל מוכאבר חזקות מאוד כל ימות השנה.

אדמה זו עליה נבנתה תלפיות נרכשה בשנת 1913 על ידי המשרד הארצישראלי של התנועה הציונית שפעל ביפו בהנהלתם של ד"ר ארתור רופין וד"ר יעקב טהון. משרד זה היה גורם פעיל ביוזמות התיישבות רבות ובכלל זה בתל אביב, דגניה, מרחביה ועוד. רופין ניהל משא ומתן ממושך עם בעלי הקרקע - אנשי ה"טמפלר בנק". את הכסף לרכישת הקרקע גייס רופין בין היתר

במבנק אפ"ק שהתכוון להקים במקום זה שכונת יוקרה עבור עובדיו. מזכירו של רופין, שמטבע הדברים ריכז את כל חליפת המכתבים בנושא, היה עלם צעיר כבן עשרים וחמש ושמו שמואל יוסף צ'צ'קס. באותה עת שינה העלם ליד בוצ'אץ' שבגליציה את שמו לש"י עגנון.

עגנון נולד בשנת 1888. בגיל עשרים עלה ארצה והשתקע בבית משפחת אבולעפיה בשכונת נווה צדק שביפו. כאן התקרב לאנשי הרוח הרבים ששהו ביפו באותן שנים, וביניהם הרב אברהם יצחק הכהן קוק, הסופר יוסף חיים ברנר והעורך ש' בן ציון (שמחה אלטר גוטמן). ביפו החל עגנון לפרסם יצירות מפרי עטו ("עגנונות" ו"ז'היה העקוב למישור"). פרנסתו העיקרית הייתה, כאמור, כמזכירו של רופין, עיסוק שבעטיו "טייל לו להנאתו" גם בתלפיות "עד שלא נבנתה". בסוף שנת 1913 נשאה אותו הרוח הרחק מכאן. הוא החליט לעקור לגרמניה כדי להשלים את השכלתו.

בגרמניה הוסיף לכתוב. הוא התוודע לסוחר היהודי העשיר שלמה זלמן שוקן שהציע לאיש הצעיר את עסקת חייו: שוקן ישלם לו קצבה קבועה וידאג לכל מחסורו, ועגנון מצדו יכתוב ויפרסם את כל יצירותיו בהוצאת הספרים של שוקן. באותה עת התחתן עגנון עם אסתר, אחת משנים עשר ילדיו של הבנקאי היהודי גיאורגה מרקס. לזוג הצעיר נולדו שני ילדים, הבת אמונה

והבן שלום מרדכי, שלימים יזכה לשם החיבה "חמדת", כשם אחת הדמויות ביצירתו של אביו.

בשיא פריחתו, כבעל משפחה נאה, הכנסה בטוחה וקריירה מבטיחה התיישב עגנון בעיר באד הומבורג, והנה בן לילה בא עליו אסון כבד. אור ליום ד' בסיוון תרפ"ד בליל ה-5 ביוני 1924,

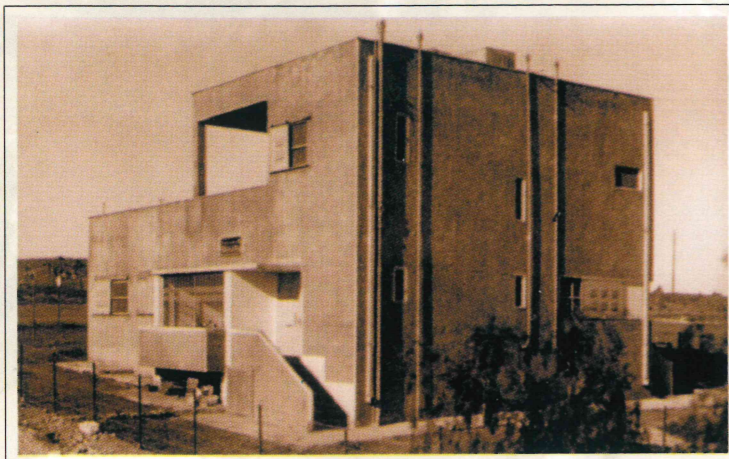
1924, הבית בבאד הומבורג בעת כיבו השריפה

פרצה בבית אש שהוצתה במזיד על ידי סוחר אריגים שגר בקומה התחתונה, כדי שיזכה בדמי הביטוח. ביתו וכל רכושו עלו באש, בכלל זה מאות ספריו היקרים ואף כתב יד בן כאלף עמודים של הספר "בצרור החיים" שטרם פורסם. בדרך נס לא היו אנשים בבית כאשר התרחשה השרפה וכך נמנעו אבדות נפש. אובדן ביתו טלטל את נפשו של עגנון והוא החליט לראות בדבר סימן שעליו לעזוב את הגולה ולעלות לירושלים.

בהגיעו לירושלים התגורר עגנון זמן מה כדייר משנה בביתו של מנחם מנדל אוסישקין. הבית המכונה "בית מחניים" נבנה במקורו על ידי הבנקאי יוהנס פרוטיגר ולימים שימש כבית ספר לבנות על שם אוולניה זה רוטשילד. כיום משמש המבנה את משרד החינוך והתרבות. הבית לא נשא חן בעיני עגנון והוא עבר להתגורר בבית ברחוב שמאי, סמוך לרחוב המלך ג'ורג' שנסלל באותה עת. גם בבית זה לא ארכה ישיבתו ימים. רעידת האדמה שהחרידה את ירושלים ביולי 1927 פגעה קשות בביתו של עגנון והוא נאלץ לעזוב. הרעש במציאות בא ללא אזהרה, וכך גם בסיפור.

עגנון החליט לעבור לשכונת הגנים תלפיות, שנבנתה על אותה קרקע שהיה עד לרכישתה. על קרקע זו נבנו גם הקיבוץ רמת רחל והשכונה ארנונה. בשנת 1924 החלה בניית השכונה על פי תכנונו של האדריכל ריכרד קאופמן. תלפיות הייתה שכונה

בעלת תכנון קפדני, מערכות תשתית משוכללות והנהגה עצמאית, וגרו בה פקידי בנק, עורכי דין, אדריכלים, סופרים ואנשי רוח. הבית ששכר עגנון היה בית אבן שנבנה על ידי פועלים מגדוד העבודה ללא יסודות. היה זה הבית הדרומי בבתי השכונה. בשבת י"ח באב תרפ"ט, כאשר התלקחו מאורעות הדמים בעיר חברון, התקדמו הפורעים צפונה והתנפלו על רמת רחל. אנשי הקיבוץ הגיעו מבעוד יום לתלפיות והצטרפו למערך ההגנה של השכונה. עגנון עזב את ביתו בנעלי-בית ולקח עמו רק ילקוט ובו כתבי היד שלו. אשתו וילדיו נפשו באותה עת בבת-גלים. הוא שהה בבית מבטחים עד שניתנה לתושבים ההוראה לשוב לביתם,

1931, הבית החדש בתלפיות

וטיפס במעלה הרחוב בברכיים כושלות. כשהגיע לביתו ראה שלו עצמו אין לאן לחזור. הפורעים ניתצו את כל הבא ליד, השליכו את הספרים, פתחו בעצמה רבה את רזי המים והציפו את הבית. שוב איבד עגנון את ביתו: לראשונה הייתה זו האש, אחר כך הרעש והנה החרב.

עגנון החליט לבנות לעצמו את בית הקבע. הוא רכש מגרש בתלפיות, שכר את האדריכל פריץ קורנגולד ובנה בית בסגנון הבינלאומי, הבנוי בטון מזוין שיסודותיו נטועים עמוק באדמה וחלונותיו צרים ומזכירים חרכי ירי. על החלונות הורכבו תריסי מתכת כבדים.

בשנת 1931 זכו סוף סוף עגנון ומשפחתו לבית קבע. בבית זה שהה הסופר כל ימיו ובו יצר את מרבית יצירתו. בבית עגנון לא היו קישוטים שנחשבו בעיניו "קניינים מדומים". התמונה היחידה שעוטרה את הבית הייתה צילום אווירי של ירושלים שהעניק לו אלוף פיקוד המרכז יוסף גבע בשנת 1966. חדר העבודה היה בקומה השנייה. מדי יום טמן עגנון את ניירותיו בכספת חסינית אש. סביב הבית ניטע גן נאה והרוח העז של תלפיות הפך לאוהב. בית עגנון נרכש על ידי עיריית ירושלים והמקום הוכשר כמחיאון וכמרכז מבקרים המתעדים את חייו ואת יצירתו של אחד מענקי הרוח של התרבות העברית החדשה.

הצילומים באדיבות ארכיון עגנון, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטה

מה שאירע לי פעם ושתי פעמים אירעני שלישי. באתי לעיר וקצרה עלי ישיבתי, ולבי הוי לבי מושכני למקום שהבריחוני משם

בראשונה כשהיה הרוח מגרשני הייתי חוזר לעיר. לסוף אירעו דברים שלא נתנו לי לחזור לעיר. רבצתי בין המשפתיים ולא ידעתי מה אעשה. לחזור לעיר אי אפשר, מפני דברים שאירעו שם, לחזור לתלפיות אי אפשר, מפני שהרוח

(מתוך: "מאויב לאוהב")